

Nr 113.

Utlåtande i anledning av väckta motioner om revision av pensionsbestämmelserna för vissa befälskategorier inom arméns reserver m. m.

(5:e avd.)

I två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herr *Arrhén* (I: 152) och den andra inom andra kammaren av herr *Dickson* (II: 165), har hemställts, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte begära *dels* revision av arméns pensionsbestämmelser beträffande till reserven hänförliga befälskategorier; *dels* revision av bestämmelserna i Kungl. Maj:ts brev av den 3 augusti 1943 samt av generalordern av den 21 juni 1943, »vilka bestämmelser stå i strid med riksdagens beslut om pensionering av värnpliktsavgångna officerare och underofficerare i arméns reserver»; *dels* förslag om pension enligt grunderna för reservanställd personal till värnpliktsavgångna officerare och underofficerare i arméns reserver, vilka fullgjort frivillig tjänstgöring under fredstid; *dels* ock en utredning av det värnpliktiga befälets villkor i fråga om utbildning, tjänstgöring och avlöning.

Ovan omförmälda brev och generalorder avse vissa från anställning såsom i fredstid konstituerad landstormsofficer eller i fredstid till officers tjänsteställning konstituerad (förordnad) medlem i frivilliga automobilkåren till anställning i reserven övergångna officerare.

Till stöd för ifrågavarande yrkanden anföres i motionerna följande.

Genom riksdagens beslut år 1942 (SFS nr 815 den 19 november 1943, reservbefälskungörelse för armén) öppnades möjlighet för värnpliktigt befäl av officers och underofficers grad att vid värnpliktstidens utgång vinna inträde i arméns reserver. Detta skedde vid en tidpunkt, då man tydligt insåg svagheten i den dittills gällande organisationen i vad avser befälstillgången. Arméns bestånd och funktionsduglighet var i hög grad beroende av den stora massan av värnpliktigt befäl, som under beredskapstiden utbildats att fylla förbandschefsposter. Med oro motsåg man den tidpunkt, då huvuddelen av detta värnpliktiga befäl i och med utgången ur värnpliktsåldern ej längre kunde tänkas ytterligare komma att tjänstgöra i sina befälsbefattningar. På grund av en viss beredskapströtthet kunde också befaras, att nyrekryteringen till de frivilliga utbildningskurserna skulle väsentligt nedgå. Vidare ansågs med rätta, att en del äldre värnpliktigt befäl, som före beredskapens inträdande ägnat en stor del av sitt intresse och sin tid åt att frivilligt och utan kostnad för staten utbilda sig och sedan under beredskapens långa år plikttroget, med intresse och ofta med kunnighet fullgjorde dem anförtrodda uppdrag, för sitt välförhållande på något sätt borde belönas. Önskvärt var också att denna för armén värdefulla kategori kunde tjänstgöra under ytterligare några år.

För att förmå det värnpliktiga befälet att använda sig av den sålunda erbjudna möjligheten erbjöd man »lika lön för lika arbete», det vill säga

samma löneförmåner vid tjänstgöring för värnplikligt befäl, som antagits i reserven (= värnpliktsavgångna), som för fast anställt befäl. I ovannämnda SFS säges uttryckligen i 14 §, 2 mom.: »Förtidsavgången, reservanställd, värnpliktsavgången och övergångsanställd personal åtnjuter under densamma jämlikt denna kungörelse åliggande tjänstgöring lön enligt den lönegrad, vilken motsvarande beställningshavare på aktiv stat tillhör.»

Nu pläga emellertid till löneförmåner allmänt räknas, förutom kontant utgående lön och andra under tjänstgöringstiden utgående kontanta ersättningar, såsom reseersättningar m. m., även andra förmåner, såsom rätt till fri sjukvård, till viss sjukledighet, till semester och till *pension*. Detta har av lagstiftarna även beaktats, varför i nämnda SFS § 23 utsäges: »Förtidsavgången, reservanställd och värnpliktsavgången personal, som i vederbörlig ordning fullgjort föreskriven tjänstgöringsskyldighet — — — erhåller årlig reservpension, vilken utgår med följande grundbelopp: a) — — —, b) — — —, c) — — —, d) för värnpliktsavgången personal, som tillhör reserv till och med det kalenderår, varunder 55 års ålder uppnåtts, 270 kronor för officer och motsvarande civilmilitär personal samt 210 kronor för underofficer.»

Av det ovan citerade tycker man sig kunna utläsa, att värnpliktsavgångna, till reserv överförda officerare och underofficerare utan inskränkning efter fullgjord tjänstgöringstid skola komma i åtnjutande av pension. Säkerligen har hittills större delen av allt befäl av denna kategori trot, att en så klart uttryckt lag ej kan kringgå och att de sålunda en dag skola utfå den erkänsla för visat intresse och offrade ledighetsdagar, som pensionsbeloppet utgör. Däri tyckas de emellertid ha haft fel.

De bestämmelser, som reglera de militära befattningshavarnas förmåner, utgöra en veritabel snårskog av grundbestämmelser, särskilda bestämmelser och undantag, som med svårighet behärskas av ett fåtal experter. De tarva därför i sin helhet en genomgående revision, så att de bliva entydiga, förnuftiga och rättvisa. Detta synes i synnerhet gälla bestämmelserna rörande det värnpliktiga och det värnpliktsavgångna befålets förmåner. För nästan varje förmån, till vilken dessa kategorier ansett sig kunna ur bestämmelserna utläsa sin rätt, ha de utanordnande myndigheterna i många fall hänvisat till undantagsbestämmelser, som undanryckt vederbörande förmånen i fråga. Först efter besvärsskrivelser och överklaganden har rättelse uppnåtts. Under tiden har en stor del av de tidigare landstormsofficerarna, nu kaptener i arméns reserver, nått åldern 55 och sålunda utträtt ur reserven. Vid gjord framställning om erhållande av pension enligt reservbefälskungörelsens bestämmelser har sådan nekats vederbörande under hänvisning till generalorder nr 2140 den 21 juni 1943 (TLB nr 89).

Nämnda generalorder reglerar detaljfrågor rörande överföring till reserven av fredskonstituerade landstormsofficerare och officerare vid FAK (frivilliga automobilkåren). I denna generalorder har — utan hänsyn till riksdagens beslut, klart formulerat i författningen (SFS nr 815 den 19 november 1943) av något senare datum än generalordern — meddelats en undantagsbestämmelse, som i sitt 6 mom. bland annat säger: »Landstormsofficerare och officerare vid FAK, som efter därom gjord ansökan fr. o. m. 1 januari 1944 vinna anställning såsom officerare i reserven, äga åtnjuta avlöning, rätt till fri sjukvård — — —. Pension eller däremot svarande förmåner utgå icke med de undantag, som angivas i mom. 7.» Mom. 7 upplyser om att undantagen utgöras av förutvarande landstormsofficerare, som tillika varit underofficerare i reserven.

I TLA nr 63 den 3 augusti 1943 meddelas Kungl. Maj:ts beslut »att vad i reservbefälskungörelsen för armén stadgas skall fr. o. m. den 1 januari 1944 i tillämpliga delar äga giltighet beträffande dem, som från anställning

såsom i fredstid konstituerade landstormsofficerare eller i fredstid till officers tjänsteställning konstituerad (förordnad) medlem i frivilliga automobilkåren erhålla anställning såsom officerare i reserv, varvid emellertid skall iakttagas, *dels* att ifrågavarande personal skall anses tillhöra kategorien värnpliktsavgångna, *dels* att till personalen icke skall utgå pension eller däremot svarande förmåner i vidare mån än i Kungl. Maj:ts brev den 30 juni 1943 (TLA nr 63) är sagt — — —». Sistnämnda kungl. brev innehåller pensionsbestämmelser för i ovan nämnd generalorder mom. 7 angiven personalkategori (företvarande landstormsofficer, tillika underofficer i reserven). Kungl. Maj:t synes härigenom sålunda hava åsidosatt riksdagens beslut.

I detta sammanhang torde lämpligen en till numerären visserligen oansenlig grupps pensionsförhållanden böra tagas upp till granskning, nämligen de fåtaliga värnpliktsavgångna reservofficerare, vilka efter eget åtagande i fredstid fullgöra ofta krävande uppgifter i arméns staber. Enligt grundbestämmelserna avlönas denna kategori »enligt den lönegrad, vilken motsvarande beställningshavare på aktiv stat tillhör» (SFS nr 815 1943 § 14 mom. 2).

I realiteten erhåller den frivilligt tjänstgörande värnpliktsavgångne reservofficeren visserligen samma *kontanta* lön som statofficeren. Den förre, som ofta fullgjort en mångårig frivillig tjänstgöring, som till tidrymden mångfaldigt överstiger den tjänstgöring en reservanställd officer normalt fullgör, avspisas emellertid med denna kontanta lön, medan den reservanställda erhåller *pension*. Rättvist torde vara, att en sålunda frivilligt i fredstid tjänstgörande, värnpliktsavgångne reservofficer *antingen* erhöle en i förhållande till tjänstgöringens längd uträknad *pension eller* en kontant lön med tillägg av den pensionsavgift, som måste anses avräknad på den kontanta lön, som utbetalas.

Pensionsbestämmelserna innehålla flera stadganden än de ovan nämnda, som innebära orättvisor. Sålunda erhåller en reservanställd officer, som icke fullgjort honom åliggande tjänstgöring före fyllda 47 år (beträffande till 1927 års reservbefälskungörelse hänförliga före 42 år), därest han senare åter inträtt i reserven (vilket ofta inträffade under beredskapen) och där- efter fullgjort hur lång tjänstgöring som helst, *icke ett öres pension*, trots att han måste anses ha med innehållen del av avlöningen (se ovan) under hela sin tjänstgöringstid betalat pensionsavgift. Har han däremot fullgjort all honom åliggande tjänstgöring före fyllda 47 år (resp. 42 år), berättigande honom till pension efter fyllda 55 år, men senare fullgör frivillig tjänstgöring vid armén, utbekommer han en kontant lön. Denna måste, enligt vad ovan sagts, anses innebära att han fortsätter att betala avgift för en pension, som han aldrig erhåller. Pensionen beräknas ju endast på den del av tjänstgöringen, som fullgöres före fyllda 47 år (resp. 42 år), icke på därefter fullgjord, den må vara hur långvarig eller meriterande som helst.

Ett annat exempel utgöra pensionsavgångna officerare och underofficerare, som uppehålla arvodesbefattningar. Arvodet beräknas så, att den till dem utbetalda pensionen tillsammans med arvodet utgör en lika stor summa som den kontanta lön, som skulle ha utgått till en beställningshavande på aktiv stat. Härvid beaktas icke, att denna kontanta lön, som ovan sagts, måste betraktas som nettolön efter avdrag av pensionsavgift; vederbörande befattningshavare måste sålunda anses ånyo betala avgift för en förmån, som redan utfallit och som han *vid tidigare tjänstgöring fullbetalat*.

Över förevarande motioner har, efter därom i vederbörlig ordning gjord framställning, *försvarets civilförvaltning* avgivit yttrande, vilket bifogas detta utlåtande (*Bilaga*).

Utskottet. Vad till en början angår det i motionerna framställda yrkandet om en revision av arméns pensionsbestämmelser beträffande till reserven hänförliga befälskategorier finner utskottet det visserligen i och för sig önskvärt att föreskrifterna i ämnet göras så enkla och entydiga som möjligt. I likhet med försvarets civilförvaltning anser emellertid utskottet, att en översyn i sådant syfte icke kan företagas enbart av pensionsbestämmelserna rörande arméns reservpersonal utan bör ske i ett större sammanhang.

Vidkommande den i motionerna berörda frågan om en revision av bestämmelserna i Kungl. Maj:ts brev den 3 augusti 1943 och generalordern den 21 juni 1943 skulle syftet med en dylik revision enligt motionärerna vara att bereda vissa beställningshavare, som övergått till reserven från anställning såsom i fredstid konstituerad landstormsofficer eller i fredstid till officers tjänsteställning konstituerad (förordnad) medlem i frivilliga automobilkåren, rätt till reservpension. Såsom försvarets civilförvaltning erinrat, har detta spörsmål redan tidigare varit föremål för Kungl. Maj:ts och riksdagens prövning, därvid tillräckliga skäl för ändring av gällande bestämmelser icke ansetts föreligga. Liksom civilförvaltningen kan utskottet icke finna skäl förebragta, som böra föranleda till ett ändrat ståndpunktstagande i denna fråga.

Beträffande det av motionärerna framställda önskemålet i fråga om bestämmelser rörande pension enligt grunderna för reservanställd personal till värnpliktsavgångna officerare och underofficerare i arméns reserver, vilka fullgjort frivillig tjänstgöring under fredstid, utgör detta spörsmål en del av det större frågekomplexet om beredande av särskild ersättning till långtidsinkallat reservbefäl efter tjänstgöringens upphörande. Såsom framgår av försvarets civilförvaltnings yttrande över motionerna, har vid detta ämnes behandling vid 1943 års riksdag — i avbidan på säkrare erfarenheter — en prövning från fall till fall ansetts böra ske. Utskottet finner sig vid sådant förhållande icke kunna förorda ett frångående av denna ordning.

Vad slutligen angår motionärernas krav på en utredning rörande det värnpliktiga befälets villkor i fråga om utbildning, tjänstgöring och avlöning är utskottet icke berett att tillstyrka en framställning till Kungl. Maj:t härom.

Åberopande det anförda hemställer utskottet,

att motionerna I: 152 och II: 165 icke må föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 29 april 1952.

På statsutskottets vägnar:

MARTIN SKOGLUND.

Närvarande: se under utlåtandet nr 111.

Till riksdagens statsutskott.

Genom nådig remiss (civildepartementet) den 18 februari 1952 har försvarets civilförvaltning anbefallts att före den 1 april 1952 till riksdagens statsutskott avgiva utlåtande över de likalydande motionerna nr 152 i första kammaren och nr 165 i andra kammaren.

Till åttlydnad härav får försvarets civilförvaltning härmed anföra följande beträffande de motionsvis framförda yrkandena.

a) *Revision av arméns pensionsbestämmelser beträffande till reserven hänförliga befälskategorier.*

Motionärernas uttalanden om att bestämmelserna rörande de militära tjänstemännens förmåner äro svåröverskådliga och att de i många fall kräva särskild sakkunskap vid tillämpningen anser civilförvaltningen icke sakna visst fog. Att föreskrifterna rörande det värnpliktiga befälets förmåner skulle vara särskilt svårtillämpade och oklara kan civilförvaltningen däremot icke finna. Ämbetsverket delar i och för sig motionärernas uppfattning om det önskvärda i att åstadkomma enkla och entydiga bestämmelser rörande skilda förmåner. Vad nu sagts måste emellertid gälla generellt för hela statstjänstemannakåren och icke enbart för den militära personalens del — låt vara att med hänsyn till det stora område och de mångskiftande personalkategorier och tjänstgöringsförhållanden som försvaret omspannar behovet av en samordning och förenkling av de olika reglerna inom försvaret är särskilt framträdande. Att åstadkomma enhetliga och samordnade regler är emellertid ett arbete på lång sikt, som knappast torde kunna genomföras annat än efter hand som en omarbetning av olika regler av andra anledningar blir aktuell. Vad särskilt angår avlönings- och pensionsbestämmelserna för den icke ständigt tjänstgörande personalen må i detta sammanhang framhållas, att dessa bestämmelser självfallet böra ses mot bakgrunden av den tjänstgöringsskyldighet som med hänsyn till de militära bedömandena måste utkrävas av personal av olika kategorier och inom skilda verksamhetsgrenar. Civilförvaltningen kan fördenskull icke tillråda, att såsom motionärerna yrkat en utredning rörande revision enbart av arméns pensionsbestämmelser kommer till stånd.

b) *Revision av bestämmelserna i Kungl. Maj:ts brev den 3 augusti 1943 samt generalorder den 21 juni 1943.*

Frågan om pensionsrätt för äldre f. d. landstormsofficerare har tidigare varit föremål för Kungl. Maj:ts och riksdagens prövning. Sålunda fann Kungl. Maj:t genom beslut den 30 juni 1944 en av värnpliktiga officerares riksförbund år 1943 gjord framställning om pensionsrätt för vissa landstormsofficerare, som den 1 januari 1944 kommo att vinna officersanställning i reserven, icke föranleda någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

Vidare avslag 1945 års riksdag (bankoutskottets utlåtande nr 36) två inom första kammaren av herr Arrhén och inom andra kammaren av herrar Dickson och Fagerholm väckta motioner (I: 56 och II: 65) om införande av pensionsrätt för vissa förutvarande landstormsofficerare.

Civilförvaltningen får med avseende å ifrågavarande spörsmål hänvisa till sitt den 23 februari 1945 avgivna yttrande över nämnda motioner, vilket utlåtande återgivits i bankoutskottets utlåtande 1945:36. Civilförvaltningen kan icke finna skäl förebragta, som böra föranleda till ett ändrat ställningstagande i denna fråga, och kan följaktligen icke tillstyrka motionerna i denna del.

c) *Förslag om pension enligt grunderna för reservanställd personal till värnpliktsavgångna officerare och underofficerare i arméns reserver, vilka fullgjort frivillig tjänstgöring under fredstid.*

Såsom motiv för yrkandet under denna punkt har åberopats, att vederbörande ofta fullgjort tjänstgöring, som avsevärt överstiger den tjänstgöring en reservanställd reservofficer normalt fullgör, samt att han under tjänstgöring erhållit samma kontanta lön som en beställningshavare på aktiv stat och sålunda realiter vidkänts viss pensionsavgift.

Härtill må erinras, att reservanställd reservofficer i regel fullgjort särskild reservofficersutbildning och anstälts i reserven vid relativt ung ålder samt att hans författningsenliga tjänstgöring i fred därefter allenast äsyftar att vidmakthålla och förbättra hans tjänstduglighet. Reservpensionen för reservanställd reservofficer är närmast att betrakta som ett medel för att underlätta reservpersonalens rekrytering och kompensera densamma för de särskilda kostnader och olägenheter, som reservtjänstgöringen medför. Vad gäller frågan om pensionsavgift må framhållas, att bestämmelserna om nettolön åt frivilligt tjänstgörande reservpersonal (icke allenast värnpliktsavgången) vad avser tid före den 1 juli 1947 torde hava sin grund däri, att det ansetts olämpligt, att vederbörande ägde åtnjuta högre behållen inkomst än den, som tillkomme motsvarande beställningshavare på aktiv stat. Denna åsikt har bland annat kommit till uttryck i bestämmelserna om lön till innehavare av för pensionerad personal vid försvarsväsendet avsedd arvodesbefattning (proposition 1942:210 s. 46 ff.). Vad avser tiden efter den 30 juni 1947 har i statens allmänna avlöningsreglemente övergång skett till nettolönesystemet, därvid extra tjänstemän och arvodister principiellt ansetts skola åtnjuta avlöning (arvode) med belopp motsvarande nettolön för pensionsberättigad befattningshavare.

Vad angår frågan om att bereda anställningshavare i reserven, vilka varit inkallade i militärtjänst en längre tid, särskild pensionsförmån utöver den enligt reservbefälsförfattningarna utgående, får försvarets civilförvaltning hänvisa till vad ämbetsverket i sådant hänseende anfört i sitt den 9 april 1948 avgivna, härvid i avskrift fogade utlåtande¹ över en av kaptenen i flygvapnets reserv H. N. Engström gjord ansökning om pensionsförbättring.

Såsom i utlåtandet framhållits ansåg föredragande departementschefen vid anmälan av proposition 1943:143 angående krigsmaktens reservpersonal sig icke för det dåvarande böra förorda några generella bestämmelser om ersättning till långtidsinkallat reservbefäl efter tjänstgöringens upphörande. Denna fråga borde i avbidan på säkrare erfarenheter prövas från fall till fall. Häremot hade riksdagen intet att erinra.

Huruvida beredskapstjänstgöring helt eller delvis bör få tillgodoräknas vid beräkandet av tjänstetid för erhållande av sådan särskild pensionsförmån, som sålunda ifrågasatts, förefaller civilförvaltningen tveksamt. Erinras må, att förslag om tillgodoräkning i pensionshänseende av militär beredskapstjänstgöring har framlagts i ett den 20 december 1943 avgivet betänkande rörande meritberäkning m. m. för befälsutbildade värnpliktiga (SOU 1943:47 s. 174). Några bestämmelser i berörda hänseende hava emellertid såvitt civilförvaltningen har sig bekant icke blivit utfärdade.

I motionerna har påtalats, att reservanställda officerare, som efter avsked åter inträtt i reserven, i vissa fall trots långvarig tjänstgöring efter återinträdet icke kunnat grunda rätt till reservpension. Civilförvaltningen vill framhålla, att vederbörande i dessa fall återanstälts i reserven vid sådan levnadsålder att tjänstgöringsskyldighet i fred icke förelegat enligt vederbörliga reservbefälsbestämmelser. I andra fall har Kungl. Maj:t medgivit, att vederbörande för rätt till reservpension finge efter återinträdet i reserven

¹ Här ej intaget.

fullgöra felande tjänstgöringsomgångar samt att denna tjänstgöringsskyldighet, därest densamma icke kunnat fullgöras före uppnåendet av den levnadsålder, då tjänstgöringsskyldighet i fred upphörde, finge fullgöras under viss tid efter sistnämnda tidpunkt. I 7 § 4 mom. näst sista stycket i 1943 års reservbefälskungörelse för armén (1943: 815) har jämväl intagits särskilt stadgande om dylik tidsfrist.

Med åberopande av vad ovan anförts kan civilförvaltningen icke heller tillstyrka i motionerna under denna punkt gjord framställning.

d) *En utredning av det värnpliktiga befälets villkor i fråga om utbildning, tjänstgöring och avlöning.*

Vad gäller under denna punkt gjord framställning kan civilförvaltningen icke av motionerna utläsa, ur vilka synpunkter den ifrågasatta utredningen närmast anses motiverad. En omprövning av det värnpliktiga befälets utbildnings- och tjänstgöringsförhållanden samt avlöningsförmåner torde, såsom civilförvaltningen antytt i det föregående, knappast kunna ske utan beaktande av motsvarande förhållanden för övrig icke ständigt tjänstgörande personal. Därtill kommer, att nu berörda spörsmål ytterst måste vara avhängiga av här avsedd personals utnyttjande i krigsorganisationen, ett ämne varom det icke torde ankomma på civilförvaltningen att uttala sig.

I detta sammanhang må framhållas, att under de senaste åren ett icke obetydligt antal värnpliktsavgångna officerare anställts i reserven, något som torde giva vid handen, att de nuvarande förmånerna f. n. torde vara till fyllest för att åstadkomma en rekrytering av reserven ur de värnpliktigas led. En annan sak är, i vad mån åtgärder äro påkallade för att stimulera de värnpliktiga till deltagande i den frivilliga befälsutbildningen. Härmed sammanhängande spörsmål hava behandlats av kommittén för frivilligt försvarsarbete i dess betänkande (SOU 1950: 38), vilket emellertid allttjämt är beroende på Kungl. Maj:ts prövning.

I detta ärendes handläggning hava deltagit undertecknade Lundberg och Stenborg, den senare föredragande, samt t. f. byråchefen Hallin.

Stockholm den 21 mars 1952.

RAGNAR LUNDBERG.

S. G. Stenborg.

M. Hallberg.